

Др БОШКО ЈОВИЧИЋ
МИРОСЛАВ МИЛЕ МОЈСИЛОВИЋ

КОЛЕКТИВНО-НЕСВЕСНА ОБЕЛЕЖЈА У ХАЦИ-ПРОДАНОВОЈ БУНИ

(Психолошки оглед о симболичким и пројективним елементима)

Међу недовољно разјашњеним, или непроученим и заобиђеним околностима настајања и подизања такозване Хаџи-Проданове буне 1814, дакле само годину дана после пропасти првог српског устанка, неки моменти, значајни за разумевање овог важног историјског догађаја, вредни су аналитичког, делом и психолошког приступа.

Овим радом желимо да дамо прилог расветљавању тих околности и мотива и то постављањем два питања као могућих теза за оваква, или другачија, разматрања о Хаџи-Продановој буни.

Прво: Зашто се један уистину устанички покрет, историјски озваничен као буна септембарских дана 1814. године, збио управо на Крстовдан? (Знамо: ради се о врло значајном духовном празнику српског народа).

Друго: Зашто је том покрету, зачетом у трнавском манастиру Благовештење, касније дат назив буне и то под Хаџи-Проданом Гли-

горијевићем, а не устанком обесправљених и још жешћем зулumu изложених Срба од стране Турака, не само у трнавском крају, већ и на ширем подручју београдског пашалука?

Одговор на прво постављено питање могуће је тражити тумачењем следећих чињеница у светлу савремених психолошких сазнања:

У прошлости српског народа многобројна његова буђења, узлети и васкрснућа праћени су садржајима са митско-паганским обележјима. Тако, и у трнавском покушају новог буђења и узмака из 1814. године, названим Хаџи-Продановом буном, као што ће се видети, уочавамо архаичне елементе минулих времена.

Време избијања новог устаничког покрета тачно је познато. То се догодило у „свету недељу“, на дан „воздвижења часног крста“, народски речено на Крстовдан. Логично је очекивати да та истина намеће и ново питање: Зашто је баш на тај празник народна буна отпочела? О некој случајној повезаности и условљености не може бити ни говора. Јер, и место зачетог отпора има посебно значење. Устанак је дигнут у селу Трнави код Чачка, у кругу манастира Благовештење. Његов старешина, игуман Пајсије, по природи свог позива, морао је добро знати какво значење има везивање „часног крста“ и празника Крстовдана за тако крупан догађај, као што је народни оружани бунт у коме он, као духовник, активно учествује.

Изнова ваља подсетити: Крст представља универзално прихваћен људски симбол, чија употреба датира још из прехришћанских времена. Крстом човек изражава своју биолошку потребу за доминацијом у природи. И, тако колективно-психогена инвестираност у човека унела је у њега неисцрпни енергетски извод из кога истичу исти закони физике који важе и за сва друга енергетска испољавања у природи.

Од настанка наше цивилизације, милиони људи до сада, у име крста и за њега гинули су, а задње мисли и осећања упућивани су овом симболу. И, тако, колективно-психогена инвестираност у њега учинила га је неисцрпним енергетским извором, из кога истичу исти закони физике, који важе и за сва друга енергетска испољавања у природи. Спретним манипулисањем таквим ирационалним духовним потенцијалом може се развити и врло ефикасно усмерити и људска свесна датост, са конкретним оперативним вредностима. Тиме крст, као један од најчешће упражњаваних симбола, постаје снажна машина за трансформацију духовности.

Код Срба, крст се први пут употребљава у средњем веку, и то од стране владара Немањичке лозе, у свом изворном и аутохтоном значењу. Првовенчани српски краљ Стеван за крст каже „да је чувар и победник и помоћник у биткама против невидљивих и видљивих непријатеља“. У предвечерју трнавске голготе тантализираност српског народа узела је такав размах, да је у питање долазио и биолошки опстанак самог етноса.

Научно је записано: „Митови религиозне природе су права терапија за свеопшту људску патњу и страдање“. Измучена и застрашена свест српског народа, у тим пресудним тренутцима битисања, окреће се својим коренима, заштитницима и врховном богу, којима је временом, патерналистичкој улози додала и многа херојска обележја. На тај начин, осећања опште народне угрожености оживљавају прастара и исконска колективна митска бића. А она, путем панганско-архаичне и култне симболике, треба да притекну у помоћ.

Не може се доводити у сумњу да је на дан јесењег Крстовдана 1814. године, у селу Трнави, у манастиру Благовештење, „часни крст“, позван у помоћ као опште важећи симбол организованог отпора против вековног завојевача. Али, такво његово значење није могло бити доступно и јасно свакоме, већ претежно личностима које се и налазе у служби тих обележја. Тако долазимо и до имена игумана Пајсија, као главног идејног покретача трнавског револта обесправљене и унижене српске раје. У тим бурним и немирним временима, уосталом, ништа није било необично. Тада важећа основна животна позиција била је „бити или не бити“. У знаку таквог свеопштег народног расположења, „часни крст“ је свуда присутан, он се вијори и на устаничким барјацима, а препознајемо га и на задимљеним топовима Вождових славних устаника.

Духовници трнавског манастира имали су у виду и друге оновремене околности. Само годину дана раније, вођ првог српског устанка, на исти дан — Крстовдан, напустио је Србију. Тим чином као да је оглашен престанак отпора и наставак даљег робовања. Игуман Пајсије има други став. Он и његови сарадници, то не желе обележити као устанички пораз. Тај несрећни догађај не сме оставити трага у народној души и он се, такав, не сме упамтити. Са новим Крстовданом трнавски борци за слободу морају показати и доказати да падова у прогесу свеопштег народног васкрса и буђења није било, нити ће их бити. Унижена и ојађена тантализираношћу, народна свест се обраћа својим изворним—култним обележјима. По већ познатим обрасцима предака, преко знамења тих симбола она мобилише и ак-

тивира неопходну енергију ради уклањања неподношљивог стања битисања, трасирајући тиме биолошки и природни пут ка нирвани.

Одговор на друго постављено питање покушаћемо да потражимо и добијемо анализом неких чињеница везаних за овај историјски догађај.

Према бележењу Вука С. Караџића, буна је названа Хаџи-Продановом, због тога што се збила на имању овога војводе. Затим, приликом турске одмазде највише је страдала његова породица. Но, о убедљивости и ваљаности ових разлога биће тек речи.

Једна од оновремених истина гласи: У време почињања буне, Хаџи-Продан Глигоријевић, не само да је није огласио, већ се, у то време, налазио даље од трнавског манастира, и то у служби Турака, гонећи хајдуке као герилске остатке Карађорђевих устаника. Из тога јасно проистиче да Хаџи-Продан буну не диже, већ јој се прикључује избором и именовањем за ратног предводника као познати војвода из првог српског устанка.

После првих окршаја Хаџи-Продан измиче турским потерама, да би, након само петнаестак дана, прешао Саву и био на сигурном месту у Тесарији. Међутим, започети устанак се наставља и траје још неки месец, а предводника, Хаџи-Продана, на челу устаника нема. Само неку годину касније, породица, односно супруга Хаџи-Проданова, пише београдском везиру, Марашли Али-паши, молећи га да њеном мужу дозволи повратак у отечество. У молби истиче да њен муж са оним што се својевремено догодило у селу Трнави нема никакве везе и да се буна из манастира Благовештење погрешно везује за његово име. Уз све то, она додаје да је о свему томе и Милош Обреновић упознат. И, стварно, сукоб са Латиф-агиним Турцима, те јесени 1814. године, одиграо се у кругу трнавског манастира, а не на имању војводе Хаџи-Продана. Уосталом, чачански муселим се пре тог догађаја налазио на конаку код игумана.

Крај буне имао је изразито трагичне последице. Упамћено је врло добро како је ко све прошао. Игуман Пајсије, његови свештеници и ђакони завршили су као сужњи на београдској тврђави на најсвирепији начин: набијени су на коље. Скоро све православне богомоље, у том делу пашалука, попаљене су. Преко педесет духовника-проповедника, поводом трнавског устанка, ликвидирано је на најмонструознији начин. Не указују ли ове чињенице на то где су били идејни и предводнички корени и подстицаји оружаног револта угњетеног српског народа?

Ако бисмо умног Вука Ст. Караџића позвали поново у помоћ и узели његове критеријуме као мерило, онда је било упутније да се нови устанички покрет назове Трнавском буном, по стварном месту где се она и збила. Зна се, такође, да су највеће жртве турске освете и одмазде (опет Вукови критеријуми), управо житељи манастира Благовештење: усмрћени су на најбруталнији начин, заједно са својим игуманом. По том, буна би се могла назвати Пајсијевом, а никако Хаџи-Продановом, јер није познато да је и један члан његове породице доживео најсуровију турску освету — смрт.

Међутим, оновремена опредељења за назив имала су сасвим конкретне корене, који су, у служби присутне политике, духа и времена, припадали „Великом Господару“ — Милошу Обреновићу. Како, и на који начин?

Ретроградна анализа неких аспеката владавине кнеза Милоша указује на сасвим одређена њена обележја. Уочавамо да се кнез према свим бунама које се јављају против његове деспотске управе односио на стереотипан начин и уходаним обрасцем. Све оне добијају обележја са личним именом. Тако имамо Ђакову, Милетину, Чарапићеву и друге буне. Тим називима очито се жели дати сасвим јасна и порука и поука. Као да су се, ето, против владавине „Великог Милоша“ бунили неки људи, појединци, све ради себе, тражећи више личне власти и хегемоније. Наводно, народ се не буни, он је у таквим приликама био заведен, искоришћен и изманипулисан и тако послужио нечијим себичним циљевима ради остваривања личних привилегија и амбиција. Милош, и као човек, и као владар, није могао прихватити да у историји остане тако нешто записано — да се народ бунио и противио његовој политици, јер је своју предводничку улогу сматрао, на неки начин, светородом. Тако су и у случају трнавског устанка примењена иста мерила. Јер, у њему се Милош нашао на супротној страни, па и у улози турског помагача у гушењу народног покушаја да се домогне живота без ропства. Његова позиција у тим збивањима пред покољењима тешко би се могла бранити и правдати, ако се у пресудним и судбоносним околностима будући кнез нашао на једној, а његов народ на другој, и то животно супротној, страни. За такву енигму морало се наћи адекватно и задовољавајуће решење. У помоћ стиже свима добро познат Милошев смисао за интуицијом у чијој основи лежи макијавелистички однос према животу.

Знамо: Милош се за све питао, све одлуке је сам доносио, а при остваривању циљева није зазирао ни од једног познатог средства. У свој принцип самозадовољства он врло добро и вешто уграђује еле-

менте одбране типа денегације и пројекције. Све је подређено једном задатку: Избећи, по сваку цену, стање фрустрације у разноврсним комуникацијама са сарадницима, народом и Турцима. У светлу таквих сазнања налази се и Милошев став према народном бунту зачетом у селу Трнави. Његово неподржавање устанка опредељује и назив тог оружаног отпора. Тиме се и долази до назива: Хаџи-Проданова буна.

Умесно је и питање: Зашто та побуна не доби назив Трнавски устанак? Али, ни такво обележавање не би могло правдати Милошево држање у овој буни. Ни евентуално именовање Пајсијевом буном не би се уклопило у касније присутан Милошев владајући курс. Наиме, како би изгледало да се народни духовник Пајсије, игуман једног манастира, нађе на једној страни, и то на услузи народу против тлачитеља, а „Велики Господар“ на супротној, оној против које се народ и дигао. Тако нешто се није смело дозволити, тиме би углед Књаза био доведен у питање.

Резиме изнетих чињеница указује да сви отпори на чијој страни није било кнеза Милоша имају карактер буна као „истервања“ нечијег ћефа локалног карактера, са називима личних имена, односно миимизирање значаја таквих подухвата. На тим релацијама морају се тражити и разлози за име које је дато трнавском покрету отпора против вековних угњетача, односно одговор на постављено питање: Чија је то буна?

Уместо закључка сматрамо да би следеће требало констатовати: Улазећи у исконска и митска обележја човекове минуле духовности, не значи да се тим чином повлађује културним наравима у данашњем свету. Упознавањем са овим што човек као наслагу носи у себи од памтивека, и критичко-дијалектичким приступом том супстрату долази се до катарзе данашње свести од наслага прошлости. Тиме визија будућности постаје јаснија. Изучавање и анализирање људских збивања у прошлости захтева мултидисциплинаран приступ, при чему једно од значајнијих места припада и савременој дубинско-психолошкој анализи на чему инсистира и савремена историографија.

ЛИТЕРАТУРА

- Бартоломео Куниберт, „Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића“, „Просвета“, Београд, 1938.
- Вук Стефановић Караџић, „Историјски списи“, „Просвета“, Београд, 1960.
- Владимир Стојанчевић, „Милош Обреновић и његово доба“, „Просвета“, Београд, 1969.
- Константин Ненадовић, „Живот и дела Карађорђа и његових војвода и јунака“, Беч, 1883.
- Миодраг Поповић, „Видовдан и Часни крст“, „Слово љубве“, Београд, 1976.
- Михаило Гавриловић, „Милош Обреновић“, I, Београд, 1908.
- Сима Милутиновић Сарајлија, „Историја Срба од почетка 1813. до 1815“, Београд, 1888.
- Леополд Ранке, „Србија и Турска у 19. веку“, Београд, 1888.
- Милосав Д. Протић, Гучанин, „Трнавски мученици“, Битољ, 1939.
- Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, „Српски митолошки речник“ „Нолит“, Београд, 1970.